

ԱՇԽԱՏԱԺՈՂՈՎ ԱՂՎԱՆԻՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԱՍԻՆ

Մայիսի 14-ին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտական սրահում անցկացվեց ուշագրավ աշխատաժողով-գիտագործնական քննարկում՝ «Աղվանքը և Հայ Աղվանից եկեղեցին» թեմայով: Այն կազմակերպել էր Հայ առաքելական եկեղեցու Արցախի թեմը՝ ՀՀ ԳԱԱ պատմության և արևելագիտության ինստիտուտների աջակցությամբ: Միջոցառմանը մասնակցում էին պատմաբաններ, արևելագետներ, մշակութաբաններ, ինչպես նաև՝ հոգևորականներ և Արցախի ու Աղվանքի պատմությամբ հետաքրքրվողներ: Ինչպես նախատեսել էին կազմակերպիչները, բանախոսությամբ հանդես եկան տվյալ գիտական բնագավառի երկու առաջատար մասնագետներ՝ պատմ. գիտ. դոկտոր Ալեքսան Հակոբյանը և պատմ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ, «Հայ Աղվանից եկեղեցին (սկզբնավորումից մինչև մեր օրերը)» հիմնարար աշխատության հեղինակ և Արցախի Հանրապետության ԿԳՄՍ նախարարի նախկին խորհրդական Մելանյա Բալայանը: Նիստը վարում էր պատմաբան, ԱՀ մշակույթի նախկին նախարար Լևոնիկ Հովհաննիսյանը:

Այն սկսվեց Արցախի թեմի առաջնորդ Տեր Վրթանես արքեպիսկոպոս Աբրահամյանի Տերունական աղոթքով, ով արցախցիների՝ 2023 թ. բռնազաղթից հետո շարունակում է պաշտոնավարել Հայաստանում՝ ՆՍՈՏՏ Վեհափառ Հայրապետի օրհնությամբ:

Առաջին բանախոս Ա. Հակոբյանն ընդարձակ ելույթով անդրադարձավ պատմական Հայաստանի հյուսիսարևելյան հարևան և Հայ թագավորների մշտական դաշնակից Կովկասյան Ալբանիա-Աղվանք-Առան կոչված երկրի պատմության ու մշակույթի հիմնական խնդիրներին՝ հնագույն չրջանից մինչև միջնադար՝ կարևորելով Կուրից հյուսիս գտնվող Բուն Աղվանքի և նրանից հարավ ընկած Հայ Աղվանքի կամ Հայոց Արևելից կողմանց առանձնահատկությունները: Նա շեշտեց երկու առանցքային հանգամանքների ընկալման կարևորությունը՝ Բուն Աղվանք երկրի բնակչության շարունակաբար բազմացել մնալը և միևնույն ժամանակ՝ ցեղերի էթնիկ համախմբման գործընթացի արդյունքում աղվանական հավաքական ընդհանրության՝ մետաէթնոսի ձևավորումը:

Շեշտվեց նաև, որ V դարի առաջին կեսին, երբ 428 թվականին Մեծ Հայքում վերացվեց Արշակունյաց արքայատոհմի թագավորությունը, և Հայաստանը վերածվեց Սասանյան Իրանի մի մարզպանության, նրա հյուսիսարևելյան Ուտիք և Արցախ նահանգները Բուն Աղվանքի հետ միավորվեցին Աղվանք անվանումով առանձին մարզպանության մեջ: VI դարի սկզբին այդ մարզպանության մայրաքաղաքը, ապա նաև Աղվանից եկեղեցու նստոցը հաստատվեցին հայկական Ուտիք նահանգի նորակառույց Պարտավ քաղաքում: Հետագայում այն դարձավ նաև Աղվանքի քրիստոնյա բնակչության ինքնավարությունն ապահովող «Աղվանից իշխանի» հաստատության կենտ-

րոնը: Այդպիսով, Աղվանք անունը տարածվեց նաև Ուտիքի և Արցախի վրա: Ընդամին, Աղվանից եկեղեցին՝ որպես առանձին թեմ, մտնում էր Հայ առաքելական եկեղեցու նվիրապետության մեջ:

Բանախոսը ներկայացրեց նաև «Գիտություն» հրատարակչության Երևանում վերջերս լույս ընծայած իր 2 գրքերը՝ նվիրված Հայոց Արցախի և Հարևան Աղվանք-Ալբանիայի քաղաքական պատմությանը, աղբյուրագիտությանը և պատմական աշխարհագրությանը: Առաջինը հրատարակվել է 2020 թ.՝ «Արքայատոհմերն ու իշխանատոհմերը Բուն Աղուանքում եւ Հայոց Արեւելից կողմանքում անտիկից մինչեւ ԺԳ դար» վերտառությամբ: Երկրորդ մենագրությունը, որը հեղինակի 1987 թ. ուսերեն հիմնարար աշխատության վերամշակված տարբերակն է, հրատարակվել է 2022 թ.՝ «Ալբանիա-Աղուանքը հունա-լատինական եւ հին հայկական աղբյուրներում» խորագրով:

Երկրորդ բանախոս Մ. Բալայանն անդրադարձավ VI դարից սկսած Հայաստանի և տարածաշրջանի պատմամշակութային կյանքում Հայ Աղվանից եկեղեցու խաղացած նշանակալից դերին՝ շեշտելով, որ այն կարևոր ու անբաժան մասն է կազմել Հայ առաքելական եկեղեցու: 552 թ. քաղաքական և դավանաբանական տարբեր զարգացումներից հետո, վերջնականապես ամրապնդվեց Պարտավի Աղվանից կաթողիկոսությունը, և կաթողիկոս ընտրվեց Աբաար՝ Արցախի Մեծառանից Ս. Հակոբավանքի առաջնորդը: Բանախոսի փաստարկներով Մեծ Հայքի Ուտիք նահանգի Պարտավ քաղաքի նստավայրում աթոռակալել են Արցախի և Ուտիքի, իսկ ավելի սակավադեպ նաև՝ Բուն Աղվանքի հոգևոր կենտրոններից ընտրված 19 կաթողիկոսներ: Հետագայում XIII դարում, կաթողիկոսանիստը տեղակայվել էր Մեծառանից Ս. Հակոբավանքում, իսկ XIV դարում տեղափոխվել ու վերջնականապես հաստատվել է Արցախի ինչպես գավառի հոգևոր կենտրոն Գանձասարի վանքում:

Բանախոսները հանգամանալից պատասխանեցին աշխատաժողովի մասնակիցների բազմաթիվ հարցերին, որից հետո եղան ելույթներ և քննարկում. կարծիքներով ու առաջարկներով հանդես եկան ներկա գիտնականները և հոգևորականները: Հիմնական մտահոգությունն էր՝ ավելի խոր գիտելիքի շնորհիվ հնարավորինս տեր կանգնել մեր մշակույթին: Դրա առհավատչյան էին նաև Տեր Վրթանես Սրբազանի ավարտական օրհանգսն ու աղոթքը:

ԱԼԵԿՍԱՆ ՀԱԿՈԲՅԱՆ,
ՁՈՀՐԱԲ ԸՌՔՈՅԱՆ

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ», ՄԱՅԻՍ, № 5, 2024 թ.